

11. Smerte på flukt – Fortelling fra en tysk menighet i Chile etter krigen

Marcela Douglas

De fleste av de som kom til Chile, var overlevende fra andre verdenskrig og hadde opplevd forferdelige ting under krigen. Jeg har fortalt deg at min far for eksempel var en soldat i en alder av 16 og ble sendt til grensen mellom Frankrike og Belgia som amerikanerne invaderte. I sin tropp bestående av 200 soldater overlevde kun 6 personer, hvor en er min far. Dette er bare ett eksempel. Det var andre som opplevde forferdelige ting som ga dem traumer. Disse menneskene begynte å søke etter en fredelig livsstil for å gjøre det rette. Til og med å isolere seg fra verden bare for å finne sin fred.

Slik beskriver «Thomas», født av tyske foreldre i Chile i 1971, bakgrunnen for familiens chilenske liv som begynte med foreldrenes flukt fra Tyskland i 1961. Han vokste opp i Colonia Dignidad, et tysk religiøst samfunn 400 km sør for Santiago. Trossamfunnet ble til i begynnelsen av 1950-tallet i Nord-Tyskland i en baptistmenighet. Det fanget opp noen av de mange tyskere som kjente seg fremmedgjorte og desillusjonerte etter andre verdenskrig. Mange var traumatiserte etter krigshandlingene og nederlaget.

Gruppen ble ledet av predikanten Paul Schäfer, som hadde overlevd andre verdenskrig i den tyske saniteten. Schäfer hadde en radikal forkynnelse som krevde en primitiv kristendom med total lydighet overfor Gud (Gemballa, 1990). Han la vekt på konservative og tradisjonelle verdier. Disse verdiene ble oppfattet å være truet i det moderne storbylivet. Den teologiske orienteringen bygget på en drøm om et enkelt liv som bønder og understreket verdiene av fellesskap og hardt arbeid (Gemballa, 1990). Disse ideene fikk gjenklang blant medlemmene i denne baptistmenigheten i den nord-tyske byen Gronau. I årene mellom 1961 og 1963 immigrerte rundt 300 personer i alle aldre fra denne baptistgruppen fra Tyskland til Chile sammen med sin religiøse leder.

I Chile ønsket denne gruppen å leve isolert fra det omkringliggende samfunnet og bosette seg i et avsidesliggende sted i sør-Chile. Preget av store og drastiske omveltninger som andre verdenskrig innebar, trengte mange hjelp til å forstå og håndtere egne smertefulle erfaringer og en verden i radikal endring. En måte mennesker kan forholde seg til slike betydelige endringer på, kan være å skape et alternativt samfunn. Prosjektet med å skape sitt eget samfunn er kjent i fenomenet utopiske samfunn

(Sargent, 2010). Slike fellesskap legger vekt på et liv basert på felles verdier og gjensidig avtalte formål (Sargent, 2010).

For å bygge sitt idealsamfunn i Chile ble det utviklet en samfunnsstruktur i menigheten som blant annet innebar atskillelse av familiemedlemmer og kjønn. Det ble bygget separate hus for kvinner, menn og barn. Alle gruppene ble også delt inn etter kjønn og alder. Det var ingen sosial samhandling mellom de ulike kjønnene, og heller ikke mellom nære familiemedlemmer. Det sosiale livet fant sted innad hver gruppe.

Med tiden ble disse strukturene en del av et system med streng og inhuman sosial og politisk kontroll. Det kom strenge bestemmelser om når medlemmene i menigheten skulle stå opp, legge seg, spise, arbeide, hvilke klær man skulle ha på seg, hvem man kunne prate med og hvor man kunne ferdes. Det var forbudt å vise følelser, ha kjæreste, og noen få utvalgte fikk lov til å få barn og gifte seg. Det store flertallet var underlagt lederens absolutte kontroll. Kontrollen ble oppnådd gjennom utøvelsen av både fysisk og psykologisk vold. Barn og voksne ble slått, nektet mat, torturert med elektrisitet og isolert fra andre over lang tid. Mange i menigheten ble tvangsmedisinert og sterilisert. Regelmessig arbeidstid var 12 timer om dagen eller mer hele året.

Mange barn, hovedsakelig gutter og unge menn, ble seksuelt misbrukt av lederen Paul Schäfer (Douglas 2014, Escotorin og Alvarez 1998, Gemballa 1990, Schwember 2009). Lederen mente å forvalte den eneste og absolutte sannhet. Den måtte innpodes i medlemmene gjennom alle mulige midler, inkludert bruk av makt, vold og overgrep for å skape det "rette" fellesskapet. De fleste i Colonia Dignidad ville på den måten med tiden bli en del av en forutsigbar gruppe uten selvstendighet og etter forordninger gitt av lederen eller lederens nærmeste medarbeidere. All menneskelig samhandling og agering var regulert og kontrollert. Det kritisk tenkende menneske hadde ingen plass i dette samfunnet. I Hannah Arendts perspektiv ble medlemmene i menigheten dehumanisert og transformert fra subjekt til et objekt (Arendt, 1973). Da Chile ble et militærdiktatur i 1973, forvandlet Colonia Dignidad seg til å bli en lydige og utstrakt hånd til det totalitære militærregime til general Pinochet. Ledelsen i den tyske menigheten samarbeidet med militærregimet om tortur og drap av chilenerne fra venstresiden (Douglas 2014).

Felles for dem som kom til Chile fra Tyskland, var at de brakte med seg smertefulle erfaringer fra andre verdenskrig. Da Tyskland kapitulerte betingelsesløst 8. mai 1945, inntraff det som senere ble kalt «Stunde Null». Det innebar et totalt brudd med fortiden (Bessel og Schumann, 2003). Flertallet av tyskere opplevde slutten av andre verdenskrig i Tyskland som en dyp ruptur i historien (Bessel et al., 2003). De fleste tyskere, både de som støttet Hitlers regime og de som ikke gjorde det, måtte forandre hele sitt verdenssyn.

Det tyske samfunnet lå i ruiner med en nasjonalsosialistisk stat som hadde brutt sammen. Byer var bombet og lå i grus. Millioner av tyskere var døde. Massevoldtekter, nød og usikkerhet preget hverdagen til sivilbefolkningen (Bessel og Schumann, 2003). Det var de allierte som etter krigen stod i spissen for en denazifisering av det tyske samfunnet. Tyskland hadde mer enn nok med lege egne sår og bygge opp landet igjen. Den gruppen som emigrerte til Chile og dannet Colonia Dignidad, fikk ikke med seg oppgjøret Tyskland tok med sin egen nazifortid. Disse uoppgjorte og smertefulle erfaringene tok de med seg til Chile.

Psykiater og psykoanalytiker Haugsgjerd argumenterer for at psykisk smerte er et analytisk begrep for noe som er til stede hele tiden i ethvert samfunn (Haugsgjerd, 1990). Smerte er en del av den menneskelige eksistens og dermed en sentral kraft i menneskets liv (Nergård, 2005). Smerten omfatter alle former for mangel, savn og behov som vi ikke har fått tilfredsstilt. Det er ved «mangel» eller ved brå overganger fra en tilstand til en annen at den psykiske smerten trer frem og oppleves av den enkelte (Haugsgjerd, 1990). I relasjoner og interaksjon med andre mennesker aktiveres denne smerten. Rent menneskelig ønsker vi å kvitte oss med den (Haugsgjerd, 1990). Det finnes ifølge Haugsgjerd to diametralt motsatte måter å forholde seg til og håndtere psykisk smerte på.

Haugsgjerd skiller mellom dem gjennom begrepene *transport* og *transformasjon* (Haugsgjerd, 1990). I transportstrategien bearbeides ingenting. Smerten flyttes gjennom vår evne til projeksjon over på andre og overføres til andre. Det kan blant annet skje gjennom å stenge av for sosial kontakt eller provosere frem vold hos andre (Haugsgjerd, 1990). Transformasjon er en annen form for smertehåndtering der vi aktivt forholder oss til egen smerte. Denne strategien består i å bearbeide smerten ved å ta den til seg og sørge for at den ikke flyttes over på andre. Vi snakker nå om den personlige smerten som er min egen og som jeg rettmessig har plikt til å ta innover meg og bearbeide uten at den rammer andre. Smertetransformasjon innebærer at den som rammes av og bærer smerten, er bevisst på den og tar den til seg. Det er forutsetningen for å ta ansvar for egen smerte og omdanne den til noe håndterbart. I dette kapitlet vil jeg reflektere rundt denne distinksjonen og vise hvordan

gruppen tyskere som emigrerte til Chile, forholdt seg til sine smertefulle erfaringer (Haugsgjerd (1990)).

Datamaterialet mitt fra Colonia Dignidad i denne teksten er hentet fra et større etnografisk arbeid jeg gjorde tidlig på 2000-tallet. Siden da og over en 10-årsperiode var jeg på feltarbeid av ulik varighet i Colonia Dignidad. Å få kontakt med Colonia Dignidad tok lang tid, og gikk i begynnelsen gjennom de lokale chilenske naboene som jobbet for, støttet og var venner med denne tyske menigheten i Chile. Takket være de lokale chilenerne ble jeg etter hvert introdusert for lederne i Colonia Dignidad, som på ulike måter inviterte meg på høflighetsvisitter. Med tiden fikk jeg mulighet til å bo og delta på fellesarealene medlemmene delte. Dette åpnet opp for uformelle og spontane samtaler.

Den opprinnelige gruppen på rundt 300 som kom fra Tyskland til Chile på begynnelsen av 60-tallet, bestod av voksne og barn, familier og enslige. Med årene ble noen få barn født, og noen få chilenske barn ble adoptert inn i dette samfunnet. Da jeg startet feltarbeidet, var det rundt 200 som bodde i dette samfunnet, primært voksne og noen få barn. Mange hadde nylig giftet seg og fått barn, men levde i de tidligere felleshusene som ikke var laget for familieliv. Selv om tysk var førstespråket, snakket mange yngre også spansk. Colonia Dignidad dekker et område på over 300 kvadratkilometer, men bygningene for bolig og arbeid var primært samlet på ett område. De fleste arbeidet med jordbruk eller med produksjon av ulike typer matⁱ for salg til supermarkeder i Chile. Det var også en gryende satsing på turisme, hvor mange jobbet. Det tidligere felleshuset for unge menn var omgjort til hotell med restaurant, og ulike utflukter ble arrangert. Parallelt med satsing på turisme var det også press fra ulike menneskerettighetsorganisasjoner i Chile om å få stilt til ansvar de fra Colonia Dignidad som deltok i tortur og drap av chilenerne etter militærkuppet i 1973. I 2017 ble deler av Colonia Dignidad omgjort til en nasjonalt minnested.

[Reparasjon av tysk skyldfølelse](#)

Det Haugsgjerd kaller transformasjon, bidrar til at smerte forutsetter bevissthet og evne til å sette ord på egen smerte (Haugsgjerd, 1990). Symbolisering eller begrepsdanning er avgjørende for at smerten identifiseres og artikuleres. Det er en sentral forutsetning for transformasjon og for aktivt å forhindre transport at smerten bearbeides ved å sette ord på og snakke om den. Identifiseringen kan også foregå gjennom musikk, tekster, ritualer, tradisjoner, dans, sport osv. Den amerikanske filosofen Alford har

argumentert for at det eneste alternativet til å transportere, dvs. flytte egen smerte over på andre, er å bearbeide den i det kulturelle rommet ved hjelp av symboler (Alford, 1997).

Intensjonen om å danne sitt eget samfunn slik det skjedde i Colonia Dignidad, kan forstås som et forsøk på bearbeiding av smerte etter andre verdenskrig. Foruten de forferdelige livskårene som de fleste tyskere var utfordret av i anstrengelsen med å håndtere en traumatisk krigstid og etterkrigsopplevelser, var de dypere utfordringene forbundet med å håndtere den tyske nasjon som lå i grus, håndtere Hitlers nederlag og å møte Holocausts grusomheter. Blant tyskere flest var dette en moralsk krise. Gjenoppbyggingen av folks selvfølelse og bearbeidingen av skyld og skam etter Holocaust innebar tap av stolthet over å være tysk.

Dette med skyld ble også tematisert i forbindelse med rettsaken mot Adolf Eichmann, som var hovedansvarlig for logistikken under Holocaust som fant sted i Israel 1961. I boka *Eichmann i Jerusalem* (2006) utvikler filosofen Hannah Arendt begrepet «ondskapens banalitet» som en reaksjon på og refleksjon over Eichmann sin egen fremstilling i rettssaken som en pliktskyldig byråkrat som bare gjorde jobben sin og ingenting hadde med gasskamrene å gjøre. Arendt tolket det som at Eichmanns vilje ikke primært var drevet av jødehat, men av en plikt til arbeidet (Arendt, 2006). Han utførte jobben sin på best mulig vis. Ifølge Arendt uttrykte Eichmann under rettssaken at han ønsket å ta skyldbyrden bort fra de yngre generasjonene, ved ikke å gjemme seg lenger gjennom sitt ønske om en offentlig rettssak.

En av de eldste innbyggerne fra Colonia Dignidad som jeg møtte, var Sigmund, han var da i slutten av 70-årene. Det var vanskelig å ha en samtale med han både fordi han ikke ville snakke om Colonia Dignidad, men også fordi han syntes det var vanskelig å snakke om det:

Ens egne erfaringer er ganske begrenset. Jeg ble bedt om å skrive historien om vårt samfunn. Jeg begynte å skrive, men datamaskinen tok bort et dusin sider, og jeg kunne ikke redde det eller skrive det igjen ... Å fortelle sin historie er alltid så ufullstendig at det ikke viser virkeligheten. Jeg føler ikke at jeg kan fortelle vår historie nå. Det er så mange ting man bør si, men i dette øyeblikket føler jeg at jeg ikke er i stand til å gjøre det.

Sigmund hadde mange pauser mellom ord og setninger, leitet etter ord, men også hva han skulle fortelle. I pauser og øyeblikk forsvant blikket hans i det som for meg fremstod som en søken etter egen forståelse over hva dette samfunnet hadde vært, over hva som hadde skjedd, og over hans egen rolle i det. Det var smertefullt for Sigmund å fortelle om sine erfaringer. Han åpnet seg mer etter hvert, men det opphørte aldri å være vanskelig for ham å snakke om Colonia Dignidad og fortiden. Sigmund var med fra begynnelsen i menigheten i Tyskland og en av de få innbyggerne med høyere utdanning, en doktorgrad i språk. I Chile hadde han jobbet som lærer for menighetens barn. Han hadde dessuten

hjulpet til med å kontrollere hvilken informasjon medlemmene fikk fra verden utenfor, og hvilken informasjon som ble sendt ut. Sigmund hadde vært en av de få i Colonia Dignidad som hadde fått lov til å gifte seg og få barn, og han samarbeidet tett med lederen.

Sigmund opplevde tiden etter andre verdenskrig som vanskelig, og spesielt skyldfølelsen over å være tysk. Holocaust var en smertegenerator.

Å vite hva jeg visste om Holocaust som ung mann, og hvordan man tenkte da som ung mann rundt 20–21 år, er forskjellig fra en ung mann i dag. Jeg trodde jødene var fiender. Selv om jeg ikke likte denne tenkningen, var det slik man tenkte da. Som ung mann forstod jeg ikke hva som skjedde med jødene.

Sigmund prøver her å unnskyldes seg med at han ikke visste hva som skjedde med jødene under andre verdenskrig. Han var som mange i Colonia Dignidad opptatt av skyldfølelse, noe mange etter hvert snakket med meg om. Følelsen av skyld var ladet blant tyskere etter andre verdenskrig. Det brennende spørsmålet var om tyskere flest visste eller ikke visste om det som skjedde med jødene under Holocaust. Mange tyskere hadde lukket øynene for hvordan jøder ble behandlet av Det tredje riket. Mange trodde på nazipropagandaen.

Det andre poenget Sigmund uttrykte og delte med mange andre jeg møtte, var spørsmålet om en kollektiv følelse av skyld. *Selv om individer kanskje ikke personlig har gjort noe dårlig i det tredje riket (mot en annen person), ble tyskerne sett som skyldige etter krigen, bare fordi de var tyske.*

Den kollektive ondskapsen som Holocaust representerte, skapte ubehag og smerte, både en emosjonell og eksistensiell smerte, hos tyskere flest. Sigmund hevdet: *«Ikke hva mannen gjorde, men hvis mannen tilhørte en gruppe, så var det hans skyld».*

Et annen jeg møtte under feltarbeidet, var Womas. Han kom som 25-åring til Colonia Dignidad i 1975 etter å ha vært involvert gjennom familien i mange år.

Jeg tror Tyskland i den tiden (etter andre verdenskrig) mistet litt av sin egen identitet. Det var ikke vel ansett å være for tysk, nesten som i dag når man snakker om nasjonalitet. Mange ganger er det en blanding med nasjonalisme som kan være i overkant, men jeg synes det er veldig viktig å ha sin egen identitet som borger i et bestemt land, for eksempel som her i Chile. Her er folk stolte av sitt land, og de er ikke dårlige mot et annet land, men de er stolte, de har sitt eget flagg, egen nasjonalsang og så videre. Hvis man praktiserer det i Tyskland, blir man sett på som en nasjonalist helt til høyre, noe jeg ikke synes er riktig. Hver nasjon og dens folk har sine røtter, sin nasjonalitet. Som ungdom noen tiår etter krigen, hva har jeg å gjøre med tidligere generasjoners grusomhet? Derfor trenger jeg ikke å kaste bort alt, dette betyr ikke at jeg er superstolt av å være tysk, men man har sine røtter, elsker sitt land og elsker miljøet der man bodde. Jeg savner fortsatt i dag det landskapet vi hadde hjemme, men det betyr ikke at jeg bare tenker på Tyskland.

For Womas var det viktig å tilhøre en nasjon og få lov til å være stolt over hvem han var. Hans søken etter en tysk identitet som kunne uttrykkes og leves fullt ut, var viktig for ham. I Chile hadde gruppen fokus på tysk kultur fra Bayern-området gjennom folkedans og musikk. De dannet sitt eget orkester,

kor og dansegruppe hvor både barn og voksne opptrådte til stor begeistring for et chilensk publikum. Etter Holocaust var det vanskelig å være stolt over å være tysk i Europa (Fulbrook, 1999). Selv om de fleste tyskere fant det vanskelig å leve ut en stolt tysk identitet, ble mange av de samme verdiene fra før andre verdenskrig verdsatt blant de fleste tyskere etter krigen. Jeg tenker ikke her på ideen om at jøden var fienden som skulle utryddes, men snarere på noen sentrale tyske verdier som hardt arbeid, disiplin og renslighet (Payne, 1996). Alle disse dydene fortsatte å være viktige, men det var likevel vanskelig å være stolt over å være tysk. I Chile ble det mulig for tyskere å være stolt over å være tysk også etter krigen.

Stoltheten kan henge sammen med innsatsen de har gjort i koloniseringen av urbefolkningsområder, en beundring for det europeiske i Chile samt avstanden til Europa. Etter 1850 inviterte daværende chilenske myndigheter europeere til å emigrere til landet, blant annet tyskere som bosatte seg sør i Chile hvor myndighetene hadde problemer med å kontrollere urbefolkningen som bodde i dette området. Det blir sagt i dag at det er tyskere som har bygget opp det sørlige Chile, noe som har bidratt til at tyskere i Chile blir sett opp til. Chile befinner seg geografisk langt vekk fra Europa, og dermed også med større avstand til andre verdenskrig. Verdiene knyttet til hardt arbeid, disiplin og stolthet over å være tysk ble videreutviklet i en ekstrem form blant de første medlemmene av Colonia Dignidad.

Koret og musikere fra Colonia Dignidad under en kulturpresentasjon.

Søken etter tysk fellesskap som veldedig arbeid

Opplevelsene fra andre verdenskrig bidro til at mange tyske borgere søkte etter sikkerhet og en ny mening med livet. Mange tyske ungdommer ønsket å forlate landet etter krigen (Schaffner, 1948). For noen tyskere var det et åndelig og religiøst søk (Escotorin og Alvarez, 1998). Mange av dem som dro til Chile fra den religiøse menigheten, hadde et ønske om å bygge sitt eget samfunn og arbeide for sine felles mål, inkludert å drive veldedighet blant fattige chilenske bønder. Det var en viktig bakgrunn for Colonia Dignidad. Et sykehus ble bygd av de første tyskerne som grunnla samfunnet i Chile.

Sykehuset ga gratis helsetjeneste til tusenvis av lokale chilenerne. Sigmund sa det slik: *Vi følte det var verdt å gjøre sosialt arbeid for å hjelpe de trengende.* Eller, med Womas ord:

Jeg hadde mye kontakt med pasientene som brukte sykehuset, og fra dette lærte jeg førstehånds betydning av sosialt arbeid på sykehuset. Folk kom og mottok all slags hjelp. For meg var det et svært tilfredsstillende arbeid. Man hadde alltid gleden av å møte folk som var veldig takknemlige for den hjelpen de fikk her. Når vi mange år senere møtte hverandre, kunne de si: Jeg ble født på sykehuset ditt, jeg er veldig takknemlig. Dette er noe som er veldig viktig for meg.

Sykehuset i Colonia Dignidad.

De fleste tyskerne som kom til dette samfunnet i begynnelsen, var opptatt av å gjøre en veldedig innsats. Deres ønske kan være knyttet til opplevelsen av å reparere eller gjøre godt noe som ble skadet eller forstyrret av tysk etterkrigstid med tap av verdighet i verdens øyne. En måte å rette opp denne manglende verdigheten på kan ha vært knyttet til ønsket om å gjøre veldedighetsarbeid. Dette betyr ikke at alle tyskerne som dro til Colonia Dignidad, ønsket å hjelpe andre for å gjenvinne verdighet og respekt, men kanskje heller å korte ned den følelsesmessige avstanden mellom tapet av tysk verdighet i den tidsånden som oppstod etter andre verdenskrig. Som Womas uttrykte det: *Vel, jeg tilhørte virkelig en generasjon i Tyskland som var en del av studentrevolusjonen på 60-tallet, og det var veldig idealistisk. Vi hadde alle utviklet en høy følelse av forpliktelse til sosialt arbeid.*

Før Womas kom til Chile, hadde han søkt et samfunn hvor han kunne utføre sosialt arbeid, men han opplevde at sosialt arbeid var sterkt politisert. Han studerte sosialpedagogikk og oppholdt seg i Frankrike under militærkuppet i Chile i 1973. Som ung langhåret og skjeggete mann deltok Womas i demonstrasjoner i Paris til støtte for det chilenske folks menneskerettigheter etter militærkuppet. Da han kom til Chile i 1975, hadde lederne i menigheten spurt om han var kommunist på grunn av sitt skjegg og lange hår og sin måte å tenke og uttrykke seg på. Han ble fortalt at høyrefløyen i Chile hadde reddet landet fra kommunismen, og at han måtte barbere og klippe seg.

Womas og Sigmund delte søken etter fellesskap, og fant det i det som ga begge sikkerhet og trygghet. For de første medlemmene ble samfunnet de skapte i Chile, en utvidet familie og et trygt fristed borte fra den skam og skyld de opplevde hjemme.

Voksne og barn i Colonia Dignidad med finklær på under et besøk.

Erfaringene fra andre verdenskrig var smertefulle for mange, og for dem som søkte seg til det tyske samfunnet i Chile, representerte det uten tvil muligheten til å ventilere og håndtere smerteerfaringer fra andre verdenskrig. Ved å skape sitt eget samfunn i Chile kunne disse erfaringene potensielt bearbeides gjennom å skape et eget tysk fellesskap og veldedig arbeid. Tilblivelsen av Colonia Dignidad kan forstås som et forsøk på «transformere» denne smerteerfaringen. For å bearbeide smerte symbolsk var det nødvendig å sette ord på og snakke om den. Det skjedde i noen grad symbolsk gjennom musikk og dans, men det var ellers ikke rom for bearbeiding av erfaringene fra andre verdenskrig hverken i hverdagen, hvor arbeid var det viktigste, eller gjennom musikk og dans, som ble kontrollert. Vi kan derfor registrere at den potensielle transformasjonen av smerte gradvis gikk over til transport av smerte.

Destruksjon og transport

Haugsgjerds betraktninger om smerte er inspirert av Lacan sitt perspektiv der mennesket betraktes som et «mangelvesen» (Haugsgjerd, 1990). Det innebærer blant annet at mennesket har et begjær og en drift om å fylle sine behov og kvitte seg med psykisk smerte. I denne tilstanden mangler mennesket perfektion, noe som i sin tur skaper smerte i relasjoner og samhandling med andre mennesker. Mennesket vil ha et behov for å fylle denne mangelen, noe som skjer i relasjon til andre. På den måten blir all menneskelig interaksjon arenaer for latent transport av psykisk smerte (Haugsgjerd, 1990).

Kulturer evner i ulik grad å håndtere psykisk smerte (Vetlesen, 2012). En kultur med få muligheter til å forvalte det vonde vil dermed ha et større potensial for destruktiv smertehåndtering fordi den ikke i tilstrekkelig grad evner å ventilere og romme smerte. I Colonia Dignidad utviklet det seg med tiden stor symbolsk fattigdom hvor arbeid var det hverdagen handlet om. Dette skjedde i takt med militærkuppet i Chile 11. september 1973. En regjering ledet av general Augusto Pinochet overtok makten. Under den militære regjeringen utviklet Colonia Dignidad seg som et lukket samfunn med total kontroll av den enkeltes liv der også vold var en del av hverdagen.

Kontroll og vold

Alle sider ved det sosiale liv i Colonia Dignidad ble kontrollert av ledelsen i menigheten, og medlemmene ble straffet for å ikke følge fellesreglene i samfunnet. Det var ikke rom for spontanitet eller selvstendige beslutninger. En av kvinnene jeg ble kjent med, Dorothea, fortalte hvordan hun etter ankomsten til Chile da hun var i tjuårene innså at livet her var helt annerledes enn det hun hadde forventet. Hun følte seg fanget og kvalt. I Tyskland hadde hun vært en ung kvinne med sterke meninger og personlighet. Alt dette forsvant i Chile. Dorothea ble tvunget til å la håret vokse, ha fletter og klær som hun ikke likte. Hun følte seg som en liten jente på grunn av klær, frisyre og mangel på selvtillit. Hun fikk ikke lov til å bestemme noe om sitt eget liv. Lederne prøvde å kontrollere selv de mer personlige sidene ved henne som et individ. Seksualitet ble forsøkt kontrollert ved å gi barn og voksne elektriske støt og medisiner. Lederen Schäfer mente at ved å gi barna, unge menn og kvinner elektroshokk i kjønnsorganene så vel som mot andre deler av kroppen ville all seksuell lyst elimineres. Tvangsmedisinering av mange av medlemmene ble også brukt for å holde dem rolige uten egen vilje.

Musikk ble (mis)brukt for å forårsake skade og ødelegge personligheten til de menneskene som vokste opp i Colonia Dignidad (Bauer 2009). Musikk spilte en svært viktig rolle i hverdagen. Alle lærte å spille et instrument etter alder og kjønn. Mange jeg traff, fortalte hvordan musikk ga dem glede og hjalp dem i deres daglige liv. Å spille, høre på musikk og lære om musikk ga dem støtte i vanskelige øyeblikk. Det var også en forbindelse til verden utenfor gjennom konsertopptreden. Selv om medlemmene som spilte, ikke fikk lov til å snakke med publikum, kunne de se publikum. Det var også strenge regler om hvordan man skulle opptre mens man spilte musikk. Å vise noen følelser mens de spilte var forbudt, inkludert å vise stolthet. Dette ble hardt straffet. Alle ble beordret til å ikke vise følelser, smile eller å kommunisere med publikum. Selv om publikum klappet og ønsket mer, fikk musikerne ikke lov til å respondere. Musikerne skulle fungere som en kropp, en gruppe og ikke individuelle individer. I orkesteret og i koret stod de sammen og spilte eller sang, men de så ikke på hverandre. Det var ikke lov å vise at de nøt musikken. Det var lederen som bestemte hva slags musikk

de burde spille. Fra en dag til den neste ville han forandre rytmer og melodier. Den som ikke fulgte hans nye ordninger, ble straffet og klandret foran alle andre.

Mange ble utsatt for ulike opplevelser som kan identifiseres som menneskelig lidelse, inkludert den mest ekstreme formen av dem alle, tortur. Dette gjaldt spesielt for dem som kom som barn eller ble født i Chile. De ble av ulike grunner oppfattet som "vanskelige", og det var disse som opplevde mest vold. Gjennom denne institusjonaliserte bruken av vold ble terror og frykt brukt mot de fleste medlemmene. Eva forteller:

Dette skjedde da jeg var omtrent 10 år gammel på 80-tallet. Av en grunn jeg ikke husker ble jeg tatt ut av min (alders)gruppe og sendt til bakeriet, hvor jeg ble overvåket av tantene som jobbet der. En dag jeg gjorde leksene, mine kom Paul Schäfer plutselig inn i rommet. Alle løp for å møte ham bortsett fra jeg, som fortsatte å gjøre leksene. Så spurte Schäfer meg om hvorfor jeg ikke hilste på ham. Jeg fortalte ham at jeg var redd for ham og derfor ikke ville hilse på ham. Han sa da til en annen: Hun vil få grunn til å være redd for meg, gå og finn et kosteskafte og slå henne på baken. Jeg ble brutalt slått. Det var langvarig og smertefullt, og etterpå kunne jeg ikke sitte på stolen på grunn av smerter. Alle så på når jeg ble slått, men ingen sa noe. Schäfer sa da til meg: Nå har du grunn til å være redd for meg. Gå og gjør leksene dine». Den kvelden måtte jeg gjøre matteleksene på rommet mitt. Min tildelte lærer kjeftet på meg fordi jeg hadde gjort leksene mine dårlig, og spurte meg hva jeg tenkte på. Jeg fortalte henne hva som hadde skjedd: at jeg ikke hadde sagt hei og derfor blitt slått. En av tantene som var til stede, gikk da og fortalte Schäfer alt jeg hadde fortalt mattelæreren min. Senere den kvelden kom Schäfer og sa til meg: Slik at du kan fortsette å snakke dårlig om at jeg slår deg, nå vil jeg slå deg enda hardere. Han ba den samme personen som sist om å slå meg uten barmhjertighet. Jeg ble slått på nytt i alles påsyn helt til kosteskafte brakk. Da spurte Schäfer om det ikke fantes et bedre redskap som kunne brukes til å slå meg med. Tanten løp ut og kom tilbake med en hageslange som ble brukt. Et øyeblikk sluttet Schäfer å slå og trakk ned skjørtet og undertøyet, og fortsatte å slå meg. Schäfer hindret meg i å falle ned slik at mishandlingen kunne fortsette. Jeg vet ikke hvor lenge dette fortsatte. Til slutt sa Schäfer med latter at nå hadde jeg grunn til å snakke ille om ham (Schwember 2009:23–24).

En annen jeg ble kjent med på feltarbeidet, var Simon, som hadde bodd i dette samfunnet i over 36 år etter at hans chilenske mor hadde etterlatt ham der da han var 12 år gammel. Hans biologiske mor tenkte at det ville være bedre for Simon å vokse opp hos tyskerne. Da hun senere hadde ønsket å bringe ham hjem, var det for sent. Han fortalte meg at hans chilenske familie ikke hadde fått lov til å se ham i lang tid. Først som voksen mann etter år 2000 besøkte han sin chilenske mor og familie i Santiago. Følgende er Simons fortelling:

Jeg kom hit i 1969 på slutten av året. Min mor tok meg med som 12-åring fordi jeg ikke kunne gå. Jeg gikk som en hund på mine hender og føtter, overalt, i gatene. Min mor tok meg hit og jeg hadde kirurgi mange ganger her, fire, fem, seks ganger. Jeg husker ikke. Jeg savnet familien min veldig mye i begynnelsen, ja, veldig mye. I begynnelsen, de første årene, skrev jeg brev til min mor, og de (lederne i Colonia Dignidad) korrigererte bokstavene, forandret ting... Alt dette fordi han (Schäfer) ønsket å skille meg fra familien min. Han visste at jeg ønsket å forlate dette stedet. Jeg ønsket å forlate det. Familien min kom for å se meg, men fikk alltid unnskyldninger. Familien min ble fortalt at jeg aldri var her da de kom for å se meg. Jeg visste aldri om det. Han (Paul Schäfer) ønsket å skille meg fra familien min fordi han visste at jeg ønsket å forlate Colonia Dignidad. Jeg ønsket å dra.

Som mange andre ble Simon også torturert som barn og «behandlet» med elektriske støt, og tvunget til å ta medisiner i årevis. Med Simons ord:

Vi har alltid fått disse medisinene for å gjøre oss sløve og søvnige slik at du ikke var helt våken. Du bodde alene, trøtt, jobbet, og jeg kjenner andre som jobbet hardt med sag, tunge maskiner og farlige maskiner. Og de var under den dosen (av rusmidler) og måtte jobbe der. Jeg vet noen her som har fått kuttet armen av.

Hverdagen i Colonia Dignidad bestod av tvunget arbeid og tvungen medisiner, begrenset tilgang til informasjon og begrenset mulighet til å bevege seg rundt i og utenfor dette samfunnet. Fysisk og psykisk vold preget livet.

Hva gikk galt med det opprinnelige prosjektet til denne gruppen tyskere som søkte etter et tysk fellesskap etter andre verdenskrig, og for å gjøre gode gjerninger? Hvordan kunne det ende som det gjorde? Ifølge Arendt (1998) er hvert individ unikt. Samtidig lever hvert individ i en delt verden og ser den fra sitt unike ståsted. Det som er felles, er at tankene våre danner grunnlag for intersubjektiv deling. Vi må skape rom for bearbeiding og refleksjon hvor vi kan stoppe opp og tenke over handlingene våre slik at vi får avstand til det vi gjør. Dette kan gi oss selvinnsikt og tilstrekkelig dømmekraft til å ikke gjemme bort vår egen smerte, men mot og kraft til å bearbeide den.

Litteratur

Albritton, R. (2012) —A Practical Utopia for the Twenty-First Century. In Vieira, P., and Marder, M., (eds.): *Existential Utopia. New Perspectives on Utopian Thought*. The United States of America: Continuum.

- Alford, C. F. (1997). *What Evil Means to Us*. Ithaca: Cornell University Press, 1997.
- Araya, M., and Lecaros, P. (1998) *Se Busca. Paul : Salvador o demonio de Colonia Dignidad?*. Chile: Ediciones ChileAmerica. CESOC.
- Arendt H. (1973) *The origins of totalitarianism*, New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Arendt H. (1998) *The human condition*, Chicago: University of Chicago Press.
- Arendt, H. (2006) *Eichmann in Jerusalem: a report on the Banality of Evil*. New York: Penguin Books.
- Bauer, S. (2009) "The Meaning of Music in a German Sect in Chile: Colonia Dignidad". In: *Voices: A World Forum for Music Therapy*. Retrieved May 26, 2009, Available electronically in June 2011 at: <http://www.voices.no/columnist/colbauer200409.php>
- Bessel, R., and Schumann, D. (2003) "Introduction: Violence, Normality, and the Construction of Postwar Europe". In: Bessel, R. and Schumann, D. (eds.): *Life after Death. Approaches to a cultural and social history of Europe during the 1940s and 1950s*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brumann, C. (2000) "The dominance of one and its perils: Charismatic leadership and branch structures in utopian communes". *Journal of Anthropological research* 56 (4): 425-51.
- Douglas, M. (2013) *Hopes and Horror. A German community in Chile*. UiT Norges arktiske universitet, Doktorgradsavhandling.
- Escotorin, M., A. and Alvarez, P., L. (1998) *Se Busca. Paul Schäfer: Salvador o Demonio de Colonia Dignidad*. Santiago: Ediciones ChileAmerica.
- Fulbrook, M. (1999) *German National identity after the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.
- Frankl, V. (1963) *Man`s search for meaning*. Boston: Beacon Press.
- Gemballa, G. (1990) *Colonia Dignidad*. Santiago: Ediciones ChileAmerica CESCO.
- Haugsgjerd, S. (1990) *Lidelsens karakter i ny psykiatri*. Oslo: Pax.
- Jackson M. (2002) *The politics of storytelling : violence, transgression, and intersubjectivity*, Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Jackson M. (2004) The Prose of Suffering and the Practice of Silence. *Spiritus: A Journal of Christian Spirituality* 4: 44-59.
- Kanter RM. (1972) *Commitment and community : communes and utopias in sociological perspective*, Cambridge: Harvard University Press.
- Levinson S. (2004) *Torture : A Collection*, New York: Oxford University
- Nancy, J. L. (2012) "In Place of Utopia". In Vieira, P., and Marder, M., (eds.): *Existential Utopia. New Perspectives on Utopian Thought*. The United States of America: Continuum.
- Nergård, V. (2005) *Slekt og rituelt slektskap i samsik samfunn - Innspill til en psykodynamisk forståelse av sosialisering*, Dr. avhandling ved Det utdanningsvitenskapelige fakultet, UiO.
- Schwember, H. (2009) *Delirios e Indignidad. El esteril mundo de Paul Schäfer*, Santiago: LOM ediciones.
- Payne, G. S. (1996) *A History of Fascism, 1914-1945*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Sargent, L., and T. (2010) *Utopianism: A very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Schaffner, B. (1948) *Father Land. A study of Authoritarianism in the German family*. New York: Columbia University Press.
- Storeide, A. H. (2010) *Arven etter Hitler – Tysklands oppgjør med naziregimet*. Slovakia:

Gyldendal Norsk Forlag.

Vigeland, K., (2006) *Lykkelig - om lykke og menneskets behov*. Oslo: Humanist Forlag.

Vetlesen, A. J. (2014) *Studier i ondskap*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vetlesen, A.J. (2012) Transport og transformasjon av psykisk smerte. Et samtidskritisk blikk på en sentral diskusjon. I S. Gilbert, S.E. Stanice og F. Engelstad (red.), *Psyke, kultur og samfunn* (2.217-228). Oslo: Abstrakt forlag.

ⁱ Colonia Dignidad produserte ulike kjøtt- og brødprodukter for salg.